

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КУРСАНТІВ І СЛУХАЧІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF FORMATION OF SOCIO-ECONOMIC TRAINING OF CADETS AND STUDENTS OF THE NATIONAL ACADEMY OF THE STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE

У статті обґрунтовано структуру соціально-економічної компетентності майбутнього персоналу Державної прикордонної служби України (ДПСУ). Проаналізовано змістове наповнення категорій «компонент», «критерій», «показник», «компетентність», «соціально-економічна компетентність». Конкретизовано компоненти соціально-економічної компетентності майбутнього персоналу ДПСУ, а саме: мотиваційно-світоглядний, інформаційно-змістовий, конативно-деонтологічний, особистісно-рефлексивний. Показники вимірювання результативності соціально-економічної підготовки майбутнього персоналу ДПСУ трактуємо як кількісні та якісні характеристики сформованості ознак, які вивчаються та вимірюються.

Резюмовано, що критерієм мотиваційно-світоглядного компонента соціально-економічної компетентності курсантів і слухачів Національної академії Державної прикордонної служби України (НАДПСУ) визначено усвідомлення цінності соціально-економічної підготовки для здійснення власної професійної діяльності у сучасному суспільстві, розвиток стійкого інтересу до економічної складової частини обраної професії. Критерієм інформаційно-змістового компонента визначено сформованість сукупності соціально-економічних знань і здатності грамотного аналізу економічних реалій майбутньої професійної діяльності. Критерієм конативно-деонтологічного компонента соціально-економічної компетентності майбутнього персоналу ДПСУ визначено набутий досвід застосування економічних знань для вирішення типових професійних завдань соціально-економічного характеру. Підкреслено, що критерієм особистісно-рефлексивного компонента соціально-економічної компетентності майбутнього персоналу ДПСУ є сформованість умінь аналізувати, коригувати, осмислювати власну діяльність із погляду економічної ефективності та соціальної доцільності, прагнення до саморозвитку. Ураховуючи співвідношення та ступінь вияву означених показників, сформованість соціально-економічної компетентності майбутнього персоналу Державної прикордонної служби України визначаємо за високим, достатнім, задовільним і низьким рівнями.

Ключові слова: курсанти, слухачі, соціально-економічна компетентність, критерії, показники, рівні.

The article deals with substantiation of the structure of socio-economic competence of future personnel of the State Border Guard Service of Ukraine (SBGSU). The meaningful filling of categories of "component", "criterion", "indicator", "competence", "socio-economic competence" have been analyzed. The components of socio-economic competence of future personnel of SBGSU have been concretized, that are: motivational-worldview, informational-semantic, connotative-deontological, personal-reflexive. The indicators of measuring the effectiveness of socio-economic training of future personnel of the SBGSU interpret both quantitative and qualitative characteristics that are studied and measured.

It has been resumed that awareness of the value of socio-economic training for the implementation of their own professional activity in modern society, development of sustained interest in the economic component of the chosen profession was defined as the criterion of motivational-worldview component of socio-economic competence of cadets and students of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine (NASBGSU). Formation of the complex of socio-economic knowledge and the ability to competently analyze the economic realities of future professional activity was defined as the criterion of informational-semantic component. Gained experience in applying economic knowledge for solving typical professional tasks of socio-economic nature was determined as the criterion of connotative-deontological component of socio-economic competence of future personnel of SBGSU. It has been underlined that the criterion of personal-reflexive component of socio-economic competence of future personnel of SBGSU is formation of abilities to analyze, adjust, consider own activities in terms of economic efficiency and social expediency, the desire for self-development.

Taking into account the correlation and the degree of expression of the determined indicators, we define the formation of socio-economic competence of future personnel of the State Border Guard Service of Ukraine by high, sufficient, satisfactory and low levels.

Key words: cadets, students, socio-economic competence, criteria, indicators, levels.

УДК 378:356:005.336.2:001.5.(043)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-1-20>

Дияк В.В.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У контексті виконання завдань наукового дослідження із соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів Національної академії Державної прикордонної служби України (далі – НАДПСУ) виникає необхідність обґрунтувати структуру соціально-економічної компетентності майбутнього

персоналу Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ). З цією метою було проаналізовано словниково-довідникову, педагогічну, психологічну, соціологічну, економічну літературу, що стосується проблеми анонсованої наукової розвідки.

Так, у структурі професійної компетентності дослідники традиційно виокремлюють різні компо-

ненти. Їх різноманіття пояснюється специфічними особливостями реалізації професійних функцій різними фахівцями. Вибір складових елементів досліджуваних педагогічних феноменів зумовлюється суспільно-економічними трансформаціями. Вимоги до професійної діяльності мінливі й залежать від рівня суспільного розвитку, що актуалізує потребу в періодичному перегляді змісту професійної компетентності в контексті конкретної професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти проблеми розвитку економічної компетентності майбутніх фахівців останніми роками досліджували М. Артюшина, Т. Бурлаєнко, С. Вітер, В. Дивак, В. Приступа, Ю. Пузієнко (розвиток економічної компетентності у представників різних професій); В. Базилевич, Л. Бондарєва, О. Куклін, О. Падалка (загальнотеоретичні та методологічні аспекти економічної освіти); А. Сиротенко, О. Шпак (економічна підготовка вчителів); Е. Суїменко (формування економічної свідомості й економічної культури); А. Хріпко (важливість формування економічної компетенції у студентів неекономічних вищих навчальних закладів) та ін. Концептуальні підходи щодо формування та розвитку професійної компетентності офіцерів управління органів охорони Державного кордону в умовах ВВНЗ відображено у працях О. Діденка, Д. Іщенка, О. Луцького, Р. Мишенюка, О. Торічного та ін. Окремо проблемі формування економічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників присвятили свої дослідження Н. Левко, К. Тушко та ін. Однак за результатами аналізу наукових джерел встановлено, що комплексного підходу до вирішення та належного відображення проблеми розвитку соціально-економічної компетентності в майбутнього персоналу ДПСУ не застосовано.

Тому **метою статті** визначено конкретизацію критеріїв, показників і рівнів досліджуваного феномену. Для досягнення мети використано низку теоретичних методів дослідження, серед яких: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація наукової літератури та навчально-методичної документації для з'ясування сутності, змісту і структури соціально-економічної компетентності майбутнього персоналу ДПСУ.

Виклад основного матеріалу. Підтвердження думки про необхідність визначення структури досліджуваного феномену в педагогічних наукових розвідках знаходимо в напрацюваннях сучасних науковців: (Ю. Балашова [1], О. Блажук [2], І. Блощинський [3], О. Євсюков [5], Ю. Івашков [6], О. Кирилюк [7], В. Мірошніченко [8], С. Сердюк [9], О. Торічний [10] та ін.). Дослідники підкреслюють, що визначення теоретичних основ процесу формування соціально-економічної компетентності курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти

у НАДПСУ – актуальне завдання сьогодення. Актуальність цього питання визначена низкою чинників, в числі яких: приєднання нашої країни до Болонської угоди; перехід вищої школи до використання категорій «компетенції» та «компетентність» для визначення мети навчання; потреба в концептуальній розробленості компетентнісного підходу, відсутність цілісного досвіду його впровадження у професійну освіту персоналу прикордонної служби; термінологічна нечіткість змісту основних категорій компетентнісного підходу тощо. Це диктує необхідність здійснення детального семантично-етимологічного аналізу термінів «компетентність» і «компетенція». Зазначимо, що нині в педагогічній літературі іноді спостерігається отождолення термінів «компетенція» та «компетентність». У нашому науковому дослідженні згадані поняття були чітко розмежовані. Категорію «компетенція» трактуємо як характеристики очікуваного освітнього результату, тоді як компетентність – як інтегровану якість особистості, результат набуття певних компетенцій (складових частин компетентності).

Отже, структуру компетентності складають базові, ключові та спеціальні компетентності. Ключові набувають сьогодені особливого значення, позаяк необхідні для будь-якої професійної діяльності та виявляються в здатності вирішувати професійні завдання на основі використання інформації, комунікації, соціально-правових основ поведінки людини у громадянському суспільстві тощо. Характерними ознаками ключових компетентностей виступають багатофункціональність, надпредметність, міждисциплінарність, багатовимірність, реалізація в різних видах діяльності; їх обов'язковими характеристиками є автономність, рефлексивність, інтерактивність.

Загальні компетенції – це єдність узагальнених знань і вмінь, універсальних можливостей і готовності фахівця до вирішення різноманітних завдань – від особистих до соціальних. Базові компетенції відображають специфіку певної професійної діяльності (педагогічної, медичної, інженерної, військової тощо). Вони припускають сформованість початкового рівня здатності до конкретної професійної діяльності, яка в процесі оволодіння методами тих чи інших фахових дій, прийняття участі студентами в обговоренні та вирішенні конкретних професійних проблем різноманітного характеру.

Спеціальні компетенції відображають специфіку конкретної предметної або міжпредметної сфери професійної діяльності. Слушною є думка дослідників, що розвиток спеціальних компетентностей відбувається шляхом поєднання досвіду роботи студентів із виконання конкретних навчальних завдань, проведення власних тематичних досліджень, виконання творчих робіт і проектів, для яких характерна професійна тематика.

Ключові, базові та спеціальні компетенції, пронизуючи одна одну, виявляються у процесі вирішення професійних завдань різного рівня складності. Відтак вважаємо, що базові компетентності повинні відображати сучасне розуміння основних завдань конкретної професійної діяльності, а ключові – пронизувати алгоритм їх вирішення.

Спеціальні професійні компетенції визначають власне специфіку та сутність професійної діяльності, тут – майбутнього персоналу ДПСУ. Зокрема, О. Торічний зазначає, що модель компетенцій (*competencies*) (повний набір компетенцій та індикаторів професійної поведінки) дає змогу створити такий набір критеріїв, який безпосередньо зв'язує широкий спектр конкретних видів діяльності фахівця й окреслює такі обов'язкові вимоги: компетенції мають бути чітко визначені та структуровані; необхідно визначити техніку встановлення ключових компетенцій, які повинні відповідати стандартам якості [11, с. 78–82].

Визначений перелік компетентностей підкреслює різновекторність професійної діяльності майбутнього персоналу ДПСУ. Конкретизація структури соціально-економічної компетентності майбутніх і діючих офіцерів ДПСУ уможливила визначення компонентно-критеріального складу соціально-економічної компетентності курсантів і слухачів НАДПСУ. Обґрунтуванню змістового наповнення категорій «компонент», «критерій», «показники», коли йдеться про оцінку ефективності різних педагогічних явищ, систем і процесів, присвячено чимало спеціальних досліджень у філософській, психологічній і педагогічній літературі.

Зважаючи на специфіку дослідження, апелювалося до трактування згаданих термінів у педагогічній літературі. Класики педагогіки, розглядаючи проблему оптимізації навчання у вищій школі, стверджують, що критерій – це ознака, на підставі якої відбувається оцінка ефективності того чи іншого процесу [11, с. 99]. Дослідники підкреслюють необхідність дотримання загальних вимог до виокремлення й обґрунтування критеріїв [11, с. 100]. Адже критерії повинні визначатися на основі визначення сукупності специфічних ознак, які відображають усі структурні складники педагогічного феномену. Слушною видається наукова позиція О. Торічного, що критерій містить кілька основних показників, які розкривають певний рівень досліджуваного явища [11, с. 102].

Підсумовуючи напрацювання дослідників, у визначенні компонентно-критеріального складу соціально-економічної компетентності майбутнього персоналу ДПСУ дотримуватимемося такої позиції: досліджуваний феномен структуруємо на окремі компоненти, до кожного з яких буде визначено критерії (з грец. *kriterion* – засіб для судження). Останні служитимуть ознаками, на основі яких здійснюватиметься оцінка та класифікація струк-

турних компонентів анонсованої компетентності. Показники у цій системі ієрархічної послідовності застосування дефініцій «компонент», «критерій» визначаємо як складники критеріїв. Водночас показники вимірювання результативності соціально-економічної підготовки майбутнього і діючого персоналу ДПСУ трактуємо як кількісні та якісні характеристики сформованості ознак, які вивчаються та вимірюються.

Критерій є статичною ознакою сформованості досліджуваного феномену, а показник – динамічною. Відтак кількісні зміни в розвитку показників соціально-економічної компетентності демонструватимуть ефективність організації процесу безперервної освіти курсантів і слухачів у процесі професійної підготовки в НАДПСУ.

Для досягнення максимальної об'єктивності, доцільності та результативності процесу визначення структурних частин досліджуваної соціально-економічної компетентності проаналізовано низку дисертаційних досліджень, присвячених висвітленню цієї проблематики (Ю. Балашова [39], О. Блажук [2], І. Блощинський [3], О. Євсюков [5], Ю. Івашков [6], О. Кирилюк [7], В. Мірошніченко [8], С. Сердюк [9], О. Торічний [10] та ін.).

Резюмування наукової літератури засвідчило відсутність єдності в поглядах щодо компонентного складу соціально-економічної компетентності офіцерів прикордонної. Водночас встановлено, що переважна більшість дослідників апелює до формування професійної мотивації, фахових знань, практичних умінь і навичок, здатності до самоосвітньої діяльності в напрямі професійного самовдосконалення.

Базуючись на вимогах до модернізації змісту вищої освіти майбутніх прикордонників, серед яких: Державний стандарт професійної освіти галузі знань 25 – воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону, спеціальності 252 «Безпека державного кордону» (2016 р.); розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення стратегії розвитку Державної прикордонної служби» (2015 р.); розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції інтегрованого управління кордонами» (2015 р.); Концепція розвитку освіти на 2011–2015 роки (2011 р.); Стратегія сталого розвитку України до 2030 року (2017 р.) та ін., які ставлять перед вищою військовою освітою конкретну мету і завдання соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів цієї спеціальності, й ураховуючи сучасні тенденції розвитку України, компонентами досліджуваної соціально-економічної компетентності визначено: мотиваційно-світоглядний, інформаційно-змістовий, конативно-деонтологічний, особистісно-рефлексивний.

Критерієм мотиваційно-світоглядного компонента соціально-економічної компетентності курсантів і слухачів НАДПСУ визначено: усвідомлення

цінності придбаних знань і вмінь у галузі економіки для здійснення власної професійної діяльності й особистого життя в сучасному соціумі, розвиток стійкого інтересу до економічної складової частини обраної професії. Критерієм інформаційно-змістового компонента соціально-економічної компетентності майбутнього і діючого персоналу ДПСУ визначено: сформованість необхідних знань у галузі економічної науки та здатності грамотного аналізу економічних реалій професійної діяльності. Критерієм конативно-деонтологічного компонента соціально-економічної компетентності визначено: досвід застосування економічних знань для вирішення типових професійних завдань соціально-економічного характеру. Критерієм особистісно-рефлексивного компонента соціально-економічної компетентності майбутнього персоналу ДПСУ є: сформованість умінь аналізувати, коригувати, осмислювати власну діяльність із погляду економічної ефективності та соціальної доцільності, прагнення до саморозвитку.

Ураховуючи співвідношення та ступінь вияву означених показників, сформованість соціально-економічної компетентності курсантів і слухачів НАДПСУ визначаємо за високим, достатнім, задовільним і низьким рівнями. Передбачалося, що у процесі експериментального дослідження курсанти і слухачі НАДСПУ опануватимуть здебільшого високий і достатній рівні сформованості досліджуваної компетентності шляхом переходу від низького та задовільного рівнів рівня на вищий.

Висновки. Сучасний етап соціально-економічних перетворень в Україні та реформування її прикордонної служби вимагає від офіцерів високого рівня загальної підготовки та сформованості спеціальних компетентностей. Виокремлені компоненти, критерії, показники соціально-економічної компетентності були концептуальними орієнтирами для добору педагогічних умов соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти в НАДПСУ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балашова Ю.В. Педагогічні умови формування економічної культури у майбутніх офіцерів-прикордонників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 20.02.02. Хмельницький, 2002. 20 с.
2. Блажук О.А. Підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування інформаційно-теле-

комунікаційних технологій у забезпеченні системи зв'язку прикордонних підрозділів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Національна академія Державної прикордонної служби України. Хмельницький, 2012. 240 с.

3. Блощинський І.Г., Таушан Д.В., Янковець А.В. Організація навчального процесу в Національній академії Державної прикордонної служби України відповідно до європейської кредитно-трансферної системи. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. Вип. 6 (31). С. 17–23.

4. Блощинський І.Г. Основні завдання науково-педагогічного складу Національної академії Державної прикордонної служби України в контексті кредитно-модульної системи організації навчального процесу. *Сучасні технології вищої освіти* : матеріали VII всеукр. наук.-метод. конф. (Одеса, 3–5 жовт. 2012 р.). Одеса : Вид-во ННІХКТЕ, 2012. С. 137–138.

5. Євсюков О.Ф. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2006. 172 с.

6. Івашков Ю.Б. Формування дисциплінованості як професійної якості майбутніх офіцерів державної прикордонної служби України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2010. 196 с.

7. Кирилюк О.Р. Критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до роботи з технічними засобами прикордонного контролю. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2011. № 3. С. 70–73.

8. Мірошніченко В.І. Система патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників : монографія. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2012. 376 с.

9. Сердюк С. Формування професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Національна академія Державної прикордонної служби України. Хмельницький, 2018. 289 с.

10. Торічний О.В. Актуальні аспекти формування військової та службово-спеціальної компетентності майбутнього офіцера в умовах навчання у ВВНЗ. *Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях* : матер. III Всеармійськ. наук.-практ. конф. (м. Київ 26 трав. 2011 р.). Київ : НУОУ, 2011. С. 328–331.

11. Торічний О.В. Теорія і практика формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання : монографія. Хмельницький : Вид-во Нац. академії Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, 2012. 536 с.